

Dialekt- och folkminnesarkivet

Uppsala

19115

VÄRMLAND

Långserud

28/11 1947

Sandberg, Anton, 1947

Svar på ULMA:s frågelista M 81 Matlagning

22 bl.4:o

1 " A4

/Sid.2 dubbelpag., s.10 överh./

19115

Svar på frågelistan M 81 Matlagning
Sagas man präben Maria Nordling, f. Alhem Långse
söd Värmland född 1878. Fölyande känt här.

slarvig och
dålig upp-
teckning;
R.B.

A.

1. Laga mat åt skogsbrugge är känt. Fockausgöra
2. Det var fars favoritmat. favoriträtt.
3. Nu fick han sitt lytmåte - fick nog av det goda
4. Hon daltar till det som det faller sej - osmakligt
5. Hon kan klossa i hop vad som helst
Man sörpar åt hönsna-rör till kli potatisskal
- 5 De fick vanlig husmanskost och var nöjda
Hon bjöd på riktig heljagsmat.
6. Matnyttigt Man kan plocka svamp m.m matnyttigt
Finner inte beteckning "mat av Säd:gr, Kornvår"
7. Sallgurka. Rinsaltad kött, salt sill - Drömpankaka
och drömgrot äts av flickorna som vill - drömmen de
sinbärande. Det äts på en del håll skär torsdag och på
andra arter måd sammanseftonen var mycket
salt. Färsamat vid slakt. Färsamat till matsatts

ULMA 19115. A. Sandberg. 1947

VRML. LÅNGSERUD

Frgl. M 81

Denna sida bör tydligen inte till denna uppt.

- 2 En var tog kniven, som för ändamålet låg framme och skar en skiva "sökytt" till pålägg på smörgåsen
- 6 Jobäppelstamp - polatiserad eller potatispuré
- 7 Jobäppelhack kavades samma rätt; en del hem.
- 8 Närgröt är nära nog fryksdalingens nationalrätt. Den ätes eller den äts ofta i timmerkojorna. Den lagades till av skrämjöl - fint korrenmjöl. Det lades i stekpannan och kettades upp, sedan slog man på vatten varpå det fick stå över elden och koka. Man tog det med fingrarna i pannan. Det revades och fördes för hand in i munnen. Där av namnet. Man åt stekt fläsk till det. Man tog fläskt också med fingrarna
- 9) Kollbull var en annan mjölkrätt.
- 10) Bänkvrälling äts också i Kojorna i Skoogen

JLMA 1915. A. Sandberg. 1947

VRML. LÅNGSERUD

Frgl. M 81

tiu - dietmat eller sjukmat kan också sägas.
 8/ Etmål "kokad mat" bör han ha, när han lever
 på matsäck hela dagen annars: eller "lagad mat"
 leva på trosskaft. Södenast-sötast

9/ Ex. Jag har kokat ärtema i två timmar.

Nuvar mjölken kokat över det känns på lukten
 Koka potatis till potatismos. (johäppelstamp)
 "johäppelhack" Fryksände.

~~Koka kokade kokat~~

10/ Sjuda osv finns inte här
 Sjuda kan betyda koka snagt vid starka eld.

11/

12/ Det puttrar i grytan

13/ Det puttrar

14/ Det pöser över

15/ Man stampar potatisen. Skära smär. Reda av
 eller lagar till arredning. Röra om - vispa om
 Skurna av flötet

16. Stekt potatis. Stekflöt skunda eller steka fisk och sill:

16. Bryna kål. Man halvlar biff som skall vara
så snagstekt inuti. Kokta kålrotskivor ko-
kas sedan brynas de läu i pannan

17. Stek är nu ofta använt ord. Man kan
säga. Nux har röven taget suppen från
oss. Men då fick han att en bra stek, men
jag hörde att du var ute med bärssan och
fick dig en bra stek: välläbrä. I jämspi-
keln steker man bitar av det ^{låg} stektade. Sj-
ret för stektes också i bakugnen. Har
sett nu sedan bakningen var slut sattes
en stekpanna eller långpanna i med
pläsk eller grevkar för stekning

18. Kan få vidbränd mat. Det har bränts vid. Det
blir skovor i kastrullen. Så man får skopa sko-
vor

19. Du får aut söta mer. Ha: lite mer salt. Nej om
blir det för sött. Potatisen är fuseren för den är
lite söttaktig

För användes honing som sötningsmedel

20 [Jeunte fröken Nordling har jag härefter
också f. d. lärarinnan fröken Mariastendskog
70-års fröken Anna Palm. 52 är båda infödda
från Långseruds bar som sagesmän]

21 Salt är det gamla ordet och köptes i handelsbo-
darna. Fröken Palmus var främling den smutsiga
bergsaltsstenen nog. Den krossade maten fyr-
kantig täljstensplatta ^{och täljsten}. Med en sten mal-
des det till fint smörsalt och blev alldeles
vill. I den laggade saltbythan försades
det. På bordet hade man saltkar. orglas.

Den salta Rowen skulle läggas för att saltas ut
från annat sorrel vännas ut. då det är för salt.

22 Överlevor blir det ofta. I botten av grytan
blir det efter smält talgessister grevar. Dessa
brukade man krydda och äts som sorrel. Numer
ger man det till fåglarna

23 Kok Kär är det gemensamma namnet.

24. ~~Kittel~~ Kittel är det vanliga ordet. Man kan säga kaffeskittel om kaffekokaren. Numera ha vi aluminiumkittel.

Grypan är alltid av järn. Kiveln av koppar och messing. Hos skollärare ^{Rudolfsson} Audellson såg prästen Anna Palm Läljstens gryta. Håndtaget heter öra. Fatten kallas det fasta håndtaget. Kitteln kunde stå på pannringen eller pannfat. Trefot fanns också. Grytkok var vanligt.

Brännvinskittel har nog funnits förr. Men inte nu. Fardal känner man ej till.

25. Man talar om järngryta, malmgryta, malmgryta, Läljstensgryta. Fotgryta trefotsgryta med håndtag som användes i kolare och timmerkojar trefoting. Förr fanns det en hänggryta som hängdes över elden. Stekgryta en ovalformad saknas ej, men en väl försedd hem

25 Adertons grytan kan också kallas bråk-
gryta eller slagtgryta och fjälsgröda
Dessa användes ännu i de övre socknarna
i Klarävdalen. "På en jökäppelgryta"
"Jag lagade till en grötgryta"

Det fanns en grepp som fästes i grytorännen
så man lyfte grytan. O. b. s. ordstävlet: "Små
grytar ha också öron"

lyftbänk var vanligt; Värmland och i
viss mån grytorän

27 Innet av det i denna paragraf nämnda är känt
Ofta kars grytan direkt ut på trappan eller
på marken från elden till att svalna.

28. Kräkla och Tvåra användes förr. Elorby.

Långserud (K. Andersson Fjäll f. 1881)

Erätkäpp såg jag ochörde nämnas. Bjurs-
Fjäll och Öst Värmland och Bergslagen

29 Visp är ännu bruk; landthuskälen. De gamla
använde vispen också till att göra krimpållning med

Det gick så till att man lagade till en tjock smet av
mjöl och mjölk. Och medan vällingen kokade tog man
rispen och doppade den i smeten och stänkta den
innehåll i grytan. Dessa små klumpar som
följ med rispen kokade till små klumpar i
vällingen.

Rispen tillverkades av färskt fjärris under so-
tiden. Om det hade två vedträn. Man fattade om
en lämplig krist så att det blev en vedträ på
varsidan om kvisten, såkländerman till med
en hand var ända av vedträna och drog ut-
åt. Härvid skapades löv och bark bort. Och det
var renskapade kristar att ta. Egert tag
man kvistarna; vänter hand! Man hade
en säck över en groft fjärrkläd på kväst. Så
skapade man med en slö kniv bort bark
och blad. Man gjorde vidjar som man
band i hop kvistarna till en risp. Numera
stänker man mangelkläder med risp

30/ Huv är det brukliga ordet för denna sak sedan gamla tider

31/ Maskklubba, Stamp och stöt

32/ Då man förr gjorde glödkaka, bakade en ojämt kaka på glöden - fono - användes Hjalster

33. Lekpanna lever ännu. Lekpannan var utan fötter och ständes dels på glödena och dels på pannfoter öfver elden. Också: bakugnen efter avslutad gräddning av bröd men då utan brandring. Långpannan var tillverkad av plåt och rynde betydligt mer än den runda pannan.

Pannkakslogg är gjutgods med låga kanter var vanlig. Pannkaksspade är vida pannkakan med är en gammalt verktyg

C. Käa och kolvria rätter.

35 Hilla var en maträtt som jag hörde talas om i Fryksände för 40 år sedan. Den i Nordmarks socken är det vanligt ännu att röra i hof lingonmos

9 och skrämjöl eller fint havre mjöl. ätes utan mjölk
(Sagesm Anna Nardström Motjärnslyttan 77 år)
Samma sagesman. Talar om Teckavälling
Man rör ihop surmjölk eller långmjölk och
skrämjöl. fint havre mjöl. till en smet. Som
äts kokt.

Välling

37. Utalas med kort ä och lång l.

38. Dålig och osmaklig välling är skval.

39. Man kallar vattenvälling förkortat vassvälling
Mest förekommer numera mjölkvälling

40. Man kunde laga till en smet av mjöl och mjölk
Man doppar en risp i smeten och stänker i den
kokande välling grytan, så att det blir små klump
or och klumpvälling.

Potatisvälling. Det blev små bitar av potatis.
^{mjöl} När man tokat mjölet; tåket. Dessa
bitar krossades med en brödkavel till opym och
kokades till potatisgrypsvälling läckerit

På tal om välling kan nämnas att ölsupan var
bruklig mjölk och svagdricka kokas ihop. Det
gav ammande småbarn riktigt med mjölk,
då de förläste denna rätt

Gröt

⁴⁵ Gröt har som en förtäring ätits till
mjölk. En det föredraga att äta den till ting
om man vill se till. En del gör ett hål i gröten
tar så och fyller hålet med smör och doppas
gröt skeden i "Smörhälan."

— Min svärmor född i Täby Uppland brukade
säga, då rågröten blev för hård, att
den var så stark att tre dalmare kan
dansa på den. Den gäller inte Värmland för
mitt vid kammand har jag inte hört det ännu —

I biskop på mjölk kunde man använda
som grötdopp svagdricka med havremjöl. Öven
dessa efter svärmar och Stockholmssträcker —

12 44. Dälig för tunn gröt var klätter (Långserud)
45. Bamgröt förekom i Fryksände. Den kokades
på godsmjöl och or vetermjöl. Den gavs åt
småbarnen. Därav barngröt, bättgröt
är mest brukligt i vardagslag

46. I Fryksände hörde upptecknaren för 40
års sedan att man krossade ben och koka
de gröt av tillsammans med någon nyssa
gröt mjöl och sådor. Det var nödåren
Äppelgröt innehöll en del äppelkärnor
Blåbärsgröten var kokt med stor
tillsats av blåbär

Lingon- eller krös-gröt med ling
on li var välsmakande och ett
till mjölk

Närgröt är nästan Värmlandsrätten för
skogsfolket i synnerhet vännelkoker där man
håller på att sprä mjölet

48. Bamgröt hade fruar med sig då
de gick på barsäl och såg på den nyfödde.
Flyttgröt ges åt familjer som flyttat från orten

Färningsgröten var förr obligatorisk då man blev bjuden bort. Numera är det ostka, som föres med till de stora bjudningarna vid begravning o.d.

Skärpsgröten kallas patisgröt här; blott bju Länsperud. När man "lyftat" patisen = det sista av älets körd, kokas en grynva råskalad potatis. Dessa krossas till fint mos. Så häves godmjölk på och kokas i gryn medan man kryddar kratten som lås vara mycket välsmakande och ätes till mjölkbröden; år 1947. Har den bradialla...?

Panngröt kokas i stekpanna där ^{styg} mjölk ^{skrämmjöl} hettas upp och vaken slås på. Man har skuret änder små fläskbitar och blandat i och kokar till fast ^{masa} mest som kan tas med fingrarna. Johan Olsson Kåstater Länsperud. 38 år

Någon annan här; Långserud kallar denna
rätt för Betgröt för flärkbitarnes skull

Palt

49. Palt är namnet på blodmat. Detta
ord ingår även; bepeppet paltbröd.

Pannkaka

51. Pannka är det gamla och ännu brukade ordet
52. Det hände och händer ännu man tar i pannans
skåp och gör en kast så en pannkakan frändes
sig; luften och kommer med översidan ned. Men
sjest sker det med pannkaksspaden
53. Rårepspannkakan äts med stor begärlighet. Och
är vanlig ännu; Jag särskilt hösttid, då den del av
potatis är till hands än råreps. Ärtmjölpannka
kan är mycket mättsam

54. S

Soppa

54 Soppa är gammalt ord. Man kan höra

vad skall du ha till supamat? Soppa i all-
mänhet kallas så. Havsoppa bröd, mjölk
P&äd eller på varmländska ss är arken namn

55 Supamat är gammalt, men användes på en
del platser ännu or gamla om kött-soppa.

56 Man kokade soppan så tog man med en
sked var en fjock smet eller deg och lade
i soppspyttan där "kroftingpra" klumpor-
ne fick koka

57 Mager soppa säges det

59 Höressoppa på höns kallsoppa or vitkål.
Mäskelkål

60 Supamat sade man: Frysände om den soppa
som kokades or färsta grönsaker på mjölk med
Morötter potaterracker och ärter man:

61 Smulthan och mjölk. Lingansmås ät som sovel
till potatis men tötat. Det kallas öven kräs mäs
Man lade ofta upp linganen på bord med en
fast till underlag. Målet förvarades i laggkär

ULMA 19115. A. Sandberg. 1947
VRML. LÅNGSERUD
Frgl. M 81

men numera i stora krukor

62. Bönbönsvälling eller bönbönsdoppa, då den kokas på fläsk. Inne süssade bönor

63. Både gröa ärtor och gula ärtor kanner man fläpärtor kanner man till, man låter tänderna skrapa av det yttre av skidan

67. Man skalde ^{potatis} okakt och ^{det} säd vara råskalad. För ^{förstka} se spara på ^{potatisen} skalades den med kniv, då den råskrapades. Skalen blevo då så yttre st tunna. Man skalade kokt potatis i skinnpotatis. Det man skalade bort var endast potatis-skal, vare sig potatisen var kokt eller rå. Den möjliga potatisen var möri.

(i Bjergörn och öst Värmland)

Johräppelstamp, johräpphark, johräppel. ^{med gults läsk som krydda} Mos. Potatisgröt av krossad potatis mjölk och mjöl. Ät då skåden var färdig för äret. Detta är tradition ännu detta är.

Potatisokalen blandades i annat
köksorfall och kallas skubres och
gavs till föda åt svin och nötkorpar

70. Man ville inte äta nyslaktad fläsk
så denna häst hörde jag om en bonde
i Långserud som inte till något
pris kunde få mig att äta fläsk som ej
legat i salt minst tre dagar. Han är
kända inte så gammal

72. Man gjorde soppa av (ss) såd spatt
kokt svöl

73. ~~Fläsk i best. form är fläsket~~

Spekefläsk var vanligt förr. Man häng-
de på tarkuingsfläskstycken som le-
gat i Sälta. Obs spicken sällan salt säll
Numera rökes fläskskinns m.m.

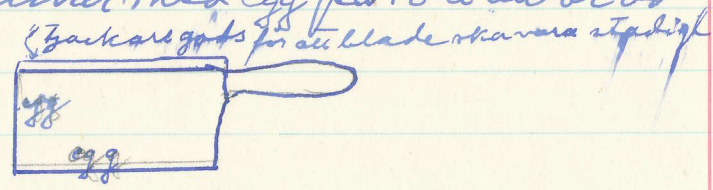
Kat or kakat Köt

77. Ten kackho hackades kätt med kack-
knivar. Man hade kackham, då man

slappade korvsmuten i fjälstret. Sedan
 det var fytt täppes ändarnaten icke med
 tråd utan med korvspeter. Dessa togs i
 skaftet på utsliten visst. Den speltades
 i ändan och trådes ut och in genom fjälst-
 rets väggar, så som man trår squåten då
 man kastar en söm vid på en plagg. Dessa
 båda ändar d.v.s korvens fästes i hop så
 att den blev som en kringla och kunde
 hängas på en spett i taket om man ville

Hackkon var ibland gjord av en grov
 plank^{med kantbräder} eller urhålkad stacke. Knivarna var
 sådana att man hade handtaget uppåt

men jag har också sett knivar med egg på två sidor av
 bladet

Hackknivar som jag sett i hemmen i
 Värmland Teknad av Anton Sandberg

ULMA 1915. A. Sandberg. 1947
 VRML. LANGSERUD
 Frgl. M 81

19
Kärsyltkorv är vanlig ämne

78. Den mest vanliga och läckaste syltan var
simsylta eller presssylta. Är det kokta epis-
kurvedet m. m. skars bitar som lades i varv
i ett fat som är invändigt klädd med en
kanduk. Man kryddade med peppar och salt
i försvarliga proportioner. Så knöts det en
i hop. Man lade en "botten" trälock på det
hela. Varefter stenar och tyngder pressade
i hop syltan. Sam färdig hade formen över en
rund ess.

Kärsyltan gjordes av kärsväntan. Skuvad
och ben samt kungan med andra delar. Hakades
och blandades om i spadet som blev gelli-
aktigt och kavades kärhark. Kärsorr.

Man rullade i hop vissa delar av djuret till
Kärsylta

79. Polska tillverkades vid färslaget. Man kunde
hålla i närvar och sy i den i magen så att den

fick ovalform

83. Man talar om palt. Såsom strykt palt, som tas med sked ut smeten och strykes jämnad med hande, innan den lades i grytan och paltbröd. I Ölske hörde jag benämningarna handpalt och Kokpalt. Den förra lades som klumpa i grytan och den andras lagades till som groft bröd och tokkades i tacket. Blodkorvar blodsmeten

som lades in i dyrets mage och syddes igen. Blodpudding före kommar numera. Också den är av blod och rågmjöl.

86. Förr saltade man grevorna; saltades och pepprades och äts för som sovel till potatis (med god smak (Nu får fåglar och katterna det))

88. Det var förr mycket begärligt att få doppa bröd i flött. Då flöttet kallat ströbröd det på brödet till flöttsmöras. Kryddat med lök

90 På gulaftonen brukade man samlas kring grytan och doppa bröd i grytan. Man åt också av det sovel som kokats i spadet.

91 Man kunde slå vatten i flötet, blanda mjöl och löt i såsen som kallades bondssås. Man doppade potatis och bröd i såsen.

92 Sill blir siller (i vömlund) sillas i plus. Det fraktades sillåbor bättades från Väst kusten till Siverud.

93: Man lade ofta sillen på gjöden löt som rå potatis. Men kunde också läggas upp på den keta potatisen i grytan. D. r. s. salt & eller spicken sill. Den kunde ätas rå till potatisen. Men anrättades i panna och var ett fint sovel.

94. Man laga till ägggröra av könsägg

Sedan jag fått slut på mina kvartarfik jag or G. Gren: Fjäll
Långserud beskrivning på Kolbullen. (Kolbullen) och till för att
få den med i frågelistan svar skiva på vanligt papper

En ung var sagde man i en timmerkåja, och såg då
man lagade till den värderade rätten Kolbullen. Det gick
så till. När man skekt fläsk i stekpannan på pannning
en övers göden, tag fläsk ut ur pannan så häldes en god
smet av strämjöl i det mycket flöt och fick koka
i flöt. När äntligen smeten var färdig ut igenom
Pannan blev nära nog full av smeten. Då lades en
botten över runt lock på, så användes det hela upp och
ner. På att kakan läg på botten och fick sedan
achasig ner i pannan igen med översidan under
na gång. Flötet hade kokat in i massan. Efter
ytterligare stekning var det färdigt. När sedan
avrättningen kallat skar man smula skivar av
den dessa ät med fläsk till ören till kaffet ät man
dessa skivar. Det hela var mycket väsmakande
och närande för timmerkarlarna Men det kräv-
des stark mage